

Martin Luther (1483 – 1546)

Náčrt slovního doprovodu k prezentaci
Brněnská muzejní noc 2017. Noc kostelů v Brně 2017.

Dámy a pánové, jméno Martin Luther kdysi měl člověk, na kterého se za půl tisíciletí nepodařilo úplně zapomenout.

Letošní rok představuje 500. výročí od jeho vystoupení ve Wittenbergu (31. října 1517). Pokoušíme se o krátké shrnutí jeho životního příběhu.

Martin Luther se narodil v Eislebenu, dnes bychom říkali, že je to ve středním Německu.

Datum narození: 10. listopad 1483.

Jeho otec Hans prý pocházel ze skromných poměrů, ale zbohatl při dolování mědi. Záleželo mu na tom, aby syn Martin mohl získat dobré postavení. Chtěl, aby chlapec měl dobré školy. Ten záměr se dařil, Martin Luther se 1501 dal zapsat na univerzitu v Erfurtu, která byla pokládána za prestižní. Podle tehdejšího uspořádání univerzitního studia začal filosofickou fakultou, získal titul magistra a bylo rozhodnuto, že bude, tak jak si to jeho otec přál, studovat práva. Na prestižní univerzitě prestižní obor.

Hodně se vypráví o zážitku, který mladého studenta přiměl, aby ze studia odešel a vstoupil do kláštera. Za hrozné bouřky se kdesi na cestě v polích dostal do bezprostředního ohrožení života, srazil prý ho k zemi blesk. V hrůze volal o pomoc ke svaté Anně a sliboval, že se stane mnichem. Zážitek bývá bezesporu vrcholně důležitý, zároveň patří ke skutečnostem, které je nejobtížnější zprostředkovat. Vyhněme se tedy dnes snahám o hluboké průhledy do duše mladého člověka před půl tisíciletím. Přejděme k jednoduchému sledování faktů. Tudíž: co bylo dál.

Martin Luther vstoupil do velmi přísného řádu. Jako mnich v erfurtském klášteře se na příkaz svých nadřízených po delší době stejně zas vrátil na univerzitu. Tentokrát ovšem přišel jako student teologie.

Přístup k bádání a studiu té doby prosazoval princip zkoumání pramenů. V literárním a historickém bádání se patřilo usilovat o vyhledávání originálních (tj. těch, říkejme, nejpůvodnějších) spisů a textů a jejich výklad přihlížející co nejvíc k původnímu smyslu. Student Luther k povinné znalosti věrouky a prací církevních otců přidával podrobnou znalost biblických textů a objevování jejich záměru.

V říjnu 1512 promoval jako doktor bohosloví. Biblické vědy pokládal za hlavní předmět své činnosti. V nedalekém Wittenbergu se ustavovala nová univerzita. Martin Luther tam byl jmenován z podnětu vedení svého řádu profesorem. Podotkněme, že mu tehdy bylo necelých 29 let. Později se vracel k tomuto vstupu do učitelské činnosti a zdůrazňoval, že si to povolání nepřivlastnil svévolně. Jednal v poslušnosti představených.

V biblických textech pokládal za stěžejní motiv, že Bůh lidem umožňuje a tvoří nový vztah k němu samému. Je to vztah pro každého člověka jedinečný, osvobodivý a nadějný. Je tedy proč mu věřit. Víra – to začal být jeden ze základních Lutherových důrazů. Totiž víra, že je pro nás svoboda, naděje, smysluplnost lidského bytí. Zpráva o tom se v biblickém kontextu

jmenuje evangelium. Přibližně přeloženo do naší řeči: evangelium je dobrá zpráva, že v náš prospěch jedná Bůh a projevilo se to v příběhu Ježíše Krista.

Luther ovšem chápal svou učitelskou činnost jako úkol, který přijal od svého řádu, a tedy od církve. A tak pokračoval: A když je na světě církev, tedy má za nejvyšší povinnost, aby co nejzřetelněji vyslovila právě ono evangelium – dobrou zprávu pro lidi. To je naléhavé. Nic dalšího nemá na podobnou naléhavost nárok.

Radikální přístup mladého wittenberského učitele vedl ke konfliktu. Následky toho konfliktu ovlivnily evropské dějiny – řekněme: nadlouho. Bezprostřední příčinou byla rozsáhlá kampaň, která tehdy začala ve velké části německých zemí. Měla za úkol tzv. prodej odpustků. Musíme říci velmi stručně: prodej odpustků byl prezentován tak, že Boha je potřeba uplácat, aby bylo možné získat jeho přízeň. Čím větší všimné kdo milému pámbičkovi poskytne, tím víc té přízně získá.

Značná část církevních hodnostářů tomu docela přála – důvody k tomu měli možná rozmanité. Martin Luther pokládal za povinnost tuto kampaň důrazně odmítnout. Ohlásil tedy, že o tom uspořádá disputaci na univerzitě. Sestavil 95 radikálně formulovaných tezí, které zpochybňovaly prodej odpustků, a zveřejnil je k datu 31. října 1517. Letos tedy od té události uplyne 500 let. Lutherovy teze obhajovaly přesvědčení, že Bůh k lidem přistupuje jako zastávce, a činí to svobodně. Každý, kdo to svobodně Boží rozhodnutí ve víře přijímá, je Bohem přijat, zachráněn k věčnému životu.

Do té doby mohlo vše probíhat pouze v rámci akademických debat. Ale Evropa té doby byla prostředí, ve kterém sice ne ještě dlouho, ale přece už existoval knihtisk. Má se dnes za to, že někdo tehdy dal Lutherovy teze vytisknout – nejen pro akademické prostředí, ale skutečně pro veřejnost. A tak se z okrajové záležitosti stala událost, na kterou nebylo jak zapomenout. Lidé to dostali do rukou a četli si to.

Martin Luther zpochybnil postoje vrcholných představitelů církevních struktur. Vědělo se o tom, a on na tom trval. Teď už to bylo nejen v rámci působení na univerzitě, ale ve veřejných vystoupeních na řadě míst (uveďme Heidelberg, Augsburg, Lipsko). Během krátké doby publikoval několik spisů, které, jeden po druhém vyvolaly rozruch – rozvíjely myšlenky naznačené předtím ve wittenberských tezích. Luther proto musel čelit už nejen akademickým námitkám, ale vzrůstajícímu nepřátelství a otevřeným útokům. Byl obviněn jako kacíř a v procesu, který proti němu byl veden, byl uznán vinným. Kacířství se trestalo vlastně jediným způsobem, totiž smrtí. Byla pravda jakási možnost, že když se odsouzený veřejně a kajícím zřekl všeho, co kdy prohlašoval, mohla mu být takzvaně udělena milost – trest byl (promiňte) zmírněn na doživotní vězení v naprosté izolaci.

Zpočátku Luther nemusel ten rozsudek příliš brát na vědomí. Měl ochránce v osobě saského kurfiřta Friedricha III. (1463-1525). Friedrich III. měl v říši tak veliký vliv, že si mohl dovolit Luthera dlouho chránit, a to jak před církevními, tak před světskými vrchnostmi. Velmi nebezpečně se to změnilo, když byl Martin Luther předvolán na říšský sněm ve Wormsu (1521) – dnes by se asi napsalo, že to bylo „k podání vysvětlení“. Dostavil se tam a odmítl cokoli z dosavadních postojů odvolat, nebude-li mu to zdůvodněno argumenty založenými na biblickém zvěstování. Upozorňoval, že přijal povinnost zvěstovat svatých Písem vyhledávat a střežit, a teď se tomu nemůže zpronevěřit. Důsledkem takové neústupnosti bylo, že nad ním císař (Karel V.) dal vyhlásit říšskou klatbu. Lutherovi v těch dnech skutečně šlo o život.

Friedrich III. ho už nemohl chránit otevřeně, a tak došlo k pověstné dobrodružné epizodě v životě wittenberského profesora: unesli ho neznámí ozbrojenci, odvedli ho neznámo kam.

Strávil potom rok inkognito na hradě Wartburg u Eisenachu. Kastelán tvrdil, že je to „mladý rytíř Jörg“. Kurfiřt si prý odmítl dát sdělit, kde teď jeho chránělec doopravdy je. Luther sám využil nucené odloučení od veřejnosti k velmi soustředěné práci: vytvořil překlad Nového zákona do německého jazyka. Po čase jej postupně doplnil o všechny zbývající biblické spisy. Lutherův překlad bible je pokládán za dílo, o které se opírala podoba německé řeči na začátku nového věku. (Dodnes se používá.)

Církevní hierarchie odmítla Lutherův program, podle něhož je přední povinností církve šíření evangelia, přeložme to znovu: dobré zprávy pro lidi. Nezbyvalo tedy nic jiného, než nechat vzniknout jinou církevní strukturu – takovou, která by se naopak podle tohoto poslání pro křesťany orientovala. Od dvacátých let 16. století tak probíhalo nejprve v německých zemích, a potom v některých dalších částech Evropy dění, kterému se začalo říkat „reformace“. Kvůli důrazu na evangelium se stoupencům reformace říkává „evangelíci“.

Významné bylo, že Luther pro tento projekt získal nejen zastánce, ale i nezbytné spolupracovníky. Byla jich řada. Pokládejme za nezbytné zmínit aspoň nejvýraznějšího mezi nimi: Jmenoval se Filip a užíval příjmení Melanchthon. Přisuzuje se mu mimo jiné autorství základního dokumentu, k němuž se dosud ve světě hlásí církve lidově nazývané „luterské“. Melanchthonem sepsaný dokument dostal jméno Augsburské vyznání (1530). Byl to pokus o vyjádření základních postojů evangelických křesťanů.

Martin Luther se však snažil hájit projekt reformace nejen proti odmítnutí od římské církve. Obdobně pokládal za povinnost postavit se proti tomu, co viděl jako znetvoření a zneužití zásady křesťanské svobody. Zkratkou by se dalo říci, že nechtěl spolupracovat s levicovými radikály své doby. Několikrát vystoupil velmi tvrdě proti zastáncům představy, že je nezbytné nastolit nový řád ve světě násilným zničením toho uspořádání, které zrovna jaksi funguje. Radikální přístup volal po tom, aby se nejdříve zničila dosavadní společenská struktura – načež jistě začne něco zcela nového, a to prý bude ta svoboda. K tomu se Luther hlasitě a tvrdě odmítl přidat.

Vyhraněnost jeho postojů ho ovšem přivedla také k tomu, že se ve zlém rozešel s velikou skupinou svých sympatizantů ve Švýcarsku. V jejich čele tehdy byl curyšský myslitel Huldreich (Oldřich) Zwingli. Důsledkem tohoto rozchodu bylo, že podoba evangelických církví se od 30. let 16. století utvářela dvojím způsobem. Jedna jejich část navazovala na původ v německém, tedy výrazně luterském prostředí. Ta druhá část se orientovala právě podle švýcarského prostředí. Nejznámějším jeho představitelem se stal po Zwinglim ženevský reformátor Jan Calvin.

Z Lutherových prací, které zasahovaly do refomačního dění a četly se a dodnes mají vliv na křesťanskou teologii, jsme zatím zmínili překlad bible. Musíme uvést aspoň velice stručný souhrn jeho dalších prací:

Biblické výklady.

Kázání.

Katechetické texty.

Projekty školství.

Spisy pojednávající o tématech systematického bohosloví.

Texty modliteb.

Písně k lidovému zpěvu.

Mělo to spoluutvářet církev, pro niž je prvním pravidlem nárok Božího slova, Boží milost a pozvání k víře.

Celá Lutherova tvorba se vyznačovala velmi originálním vyjadřováním postojů, které je asi nutné charakterizovat jako projevy velikého sebevědomí a zároveň veliké pokory. Bylo to rozhodování a jednání ve svobodě člověka, který se nebojí sám o sebe, ale je si vědom, jak je odkázán na to, že Bůh splní, co slíbil.

Nad vstupem do tohoto kostela je umístěn znak z Lutherovy pečeti: prý jej prohlašoval za svůj symbol proto, že středem je kříž. A kříž je nepřehlédnutelný signál Božího rozhodnutí pro lidi. Ten je uprostřed lidského srdce a to je opět středem bílé růže. Pole pro tento symbol je nebesky blankytné a je umístěno ve zlatém kruhu – vše je tedy obklopeno tím, co máme s nadějí čekat: dokonalostí a radostí.

Červený kostel je nejznámějším projevem odkazu luterské reformace v Brně. Z podnětu evangelických křesťanů byl projektován na křižovatce dvou hlavních ulic v nově se rozvíjejícím městě na začátku druhé poloviny 19. století. Byl původně pojmenován „Christuskirche“, tedy „Kristův kostel“. Sloužil evangelické církvi augsburského vyznání, tedy lidově řečeno „luterské“ církvi. Slavnostně byl otevřen před 150 lety, tzn. v roce 1867. výročí začátku luterské reformace. Ale tím už se dostáváme až na práh nové doby a pokračovali bychom až k dnešku. Dnes večer jsme však měli připomenout výročí událostí z r. 1517.

Což se stalo. Děkuji za pozornost.

Jaroslav Vítek